

tehnologija. Enako zanimive ugotovitve se nanašajo na religijo (kjer Lenski zlasti slovi kot izvedenec): prisotnost vrhovnega boga stvarnika in moralnega razsodnika se dviguje od najpreprostejše družbe (od 4%) do agrarne družbe (64%) navzgor (81). Industrijska družba v tej analizi (evolucije religije) ni zajeta: šele kasneje nam avtorja povesta, da v industrijski družbi prihaja do spremembe tendence: prihaja do upadanja vpliva teistične religije (262-3). Namesto teistične religije, pomembno vlogo dobijo posvetne ideologije. Med temeljnimi tendencami, ki jih Lenski ugotavlja, je tista, ki se nanaša na slojevitost in neenakosti. Lenski je že v prejšnjih izdajah poudarjal, da industrijska družba pripelje do temeljne spremembe v tendenci rasti premoženjskih neenakosti. Avtor te recenzije je zlasti pričakoval, kaj bo Lenski dodal v novi izdaji svoje knjige, v luči trditve, da naj bi se v ZDA premoženjske neenakosti krepile v zadnjem desetletju. Lenski pa ni spremenil osnovnega sklepa. Čeprav navaja zgovorne podatke o tem, da 1% tistih, ki imajo v ZDA imajo najvišje prihodke, zaslužijo kar 13% vseh prihodkov in ima 1% najbogatejših v lasti 31% vsega premoženja, v relativnem in zgodovinskem merilu to pomeni, da so premoženjske razlike v ZDA manjše kot v drugih sodobnih, neindustrijaliziranih družbah in manjše kot so bile v predindustrijskih družbah. Izhaja iz tega, da ima nekolikšno povečanje premoženjskih razlik v ZDA konjunktorni značaj, ne pa značaj spremembe temeljne tendence (294). Pojemovni in deterministični okvir Lenskiju in Nolanu omogoča tudi analizo drugih sodobnih pojavov, vključno z etatizmom, družino, ekološkimi problemi, omejitvami itd. Vendar nikjer ne vstopata na negotova tla modnih pojmov kot sta postindustrijski ali postmoderna. Tukaj in tudi drugod si lahko zastavimo vprašanje, če ne zaostajata za časom. Kot Parsonsu pojem moderne družbe tako Lenskiju pojem industrijske družbe omogoča, da uspešno analizira sodobno družbo in tudi tendence prihodnosti.

Moramo se vprašati, ali je tip učbenika Lenskija in sodelavcev primernejši uvajalni učbenik sociologije na univerzitetnem študiju v primerjavi z drugimi, ki jih avtorja imenujeta "mikrosociološki" (poudarek je pred-

vsem na analizi posameznih vrst družbenih pojavov). Verjetno je ustrežnejši tip učbenika, ki ga je napisal Haralambos, saj bolj odpira vpogled v posamezna področja problematike sociologije (zajema več problemov, npr. odkloni skoraj sploh niso predmet analize pri Lenskiju in soavtorjih). Pri Haralambosu tudi več zveemo o posameznih stališčih in njihovih utemeljitvah, Lenski pa nudi predvsem sintezo oz. eno stališče. Gre pa sicer za stališče, ki je morda res nezadostno uveljavljeno v standardnih učbenikih. Sodobno družbo umešča v daljši zgodovinski tok, bolj poudari temeljne razvojne tendence, ki so v učbenikih tipa Haralambosa nezadostno jasne.

Milica ANTIČ GABER

Sabrina P. Ramet (ur.)

Gender Politics in the Western Balkans

Pennsylvania State University Press,
Pennsylvania

Delo bi upravičeno lahko podnaslovili s *Kratka zgodovina ponujenih in zapravljenih možnosti emancipacije žensk*. Kar nekaj študij, zbornikov in konferenc je bilo v zadnjem času posvečenih ženskemu vprašanju v državah, ki so v procesu tranzicije. Interes za ugotavljanje in razpravljanje o tem, kaj se dogaja na tem področju, je zares izjemno velik, zato tudi toliko konferenc in publikacij. Zbornik *Gender and Politics in the Western Balkans* se od podobnih razlikuje po tem, da je urednica in ena od avtoric, Sabrina P. Ramet, dobra poznavalka družbenih razmer v državah v tranziciji, o katerih govori, saj je med drugim tudi avtorica knjig *Balkan Babel* (letos je izšla že tretja izdaja), *Whose Democracy?*, *Nationalism, Religion and the Doctrine of Collective Rights in Post-1989 Eastern Europe*, *Nihil Obstat: Religion, politics and Social Change in East-Central Europe and Russia* in drugih. Zato so ji mnogi pojavi in procesi na teh tleh znani do podrobnosti in ji je najbrž lažje razumeti tudi dogajanje v zvezi z ženskami v tem delu sveta.

Kaj pa se dogaja na zahodnem Balkanu oz. na tleh nekdanje Jugoslavije? Zbornik obravnava to dogajanje v dveh zgodovinskih obdobjih: prvi tematizira obdobje med obema vojnama, med drugo svetovno vojno in v obdobju socializma, drugi pa v postsocialističnih naslednicah nekdanje Jugoslavije. Obravnavo žensk na tleh zahodnega Balkana zgodovinsko umestita uvodni tekst urednice Sabine P. Ramet in razprava antropologa Andreia Simića o tradicionalni družini. Posebna pozornost je v zborniku namenjena tudi vlogi literature in religije pri oblikovanju podobe (balkanskih) žensk, ki ga bomo v tem prikazu pustili ob strani.

Obdobje med obema vojnama je bilo zagotovo eno najbolj razgibanih - a še vedno ne dovolj raziskanih - obdobje ženskega gibanja na tem delu Balkana. Tako v Srbiji kot v Sloveniji so nastajale ženske organizacije in društva, izhajali so razni ženski listi, organizirani so bili mnogi javni protesti, ki so opozarjali na težak in podrejen položaj žensk... Videti pa je, da je že tu t.i. ženski subjekt razpadel v dva dela. Eni ju imenujejo feministično in proletarsko žensko gibanje, drugi meščansko in revolucionarno. Bistvena razlika med tema dvema pa je bila predvsem v tem, da se je del tega gibanja ukvarjal s temeljnimi vprašanji podrejenega, zatiralskega odnosa do žensk v družbi, drugi pa se je omejil predvsem na socialno, humanitarno in razsvetljevalsko - izobraževalno delo med ženskami. Obema deloma je bilo skupno prepričanje, da je treba žensko ozavestiti njenega (podrejenega) položaja. Ozaveščanje naj bi izvedle posebne ženske organizacije oz. društva. Na nek način lahko rečemo, da so ta društva odigrala vlogo "dvigovanja zavesti" (self-consciousness raising groups, kakršne mnogo kasneje najdemo v Ameriki). Prvo žensko društvo je bilo v Srbiji ustanovljeno leta 1875, v Sloveniji pa če ne štejemo Društva slovenskih učiteljic (1887), leta 1901 ustanovljeno Splošno žensko društvo, ki je brez prekinitev obstajalo in delovalo v prvih desetletjih tega stoletja.

Žal ni mogoče reči, da so bile aktivnosti žensk v obdobju med vojnama posebej učinkovite pri doseganju novih pravic. Tisto kar je mogoče pripisati temu gibanju je,

poleg že omenjenega dvigovanja zavesti, še: spodbujanje izobraževanja žensk, omogočanje vstopanja v javnost pišočim ženskam in javno tematiziranje vprašanj, ki se do takrat niso zdela pomembna. Takratna oblast se ni kaj prida ozirala na ta dogajanja. Pravni položaj žensk se ni bistveno spremenil in kar je s stališča konstituiranja žensk kot političnega subjekta še posebej pomembno je dejstvo, da si ženske kljub glasnim zahtevam in mnogim organiziranim dejavnostim niso uspeli priboriti volilne pravice. To jim je uspelo šele med drugo svetovno vojno, ko so lahko volile narodnoosvobodilne odbore na nekaterih osvobojenih ozemljih, oz. po njej, ko jim je bila ta pravica zagotovljena z novo ustavo in po tem, ko so se kot enake z moškimi dokazale v njihovem skupnem boju in v njihovi posebni organizaciji AFŽ. Za to organizacijo Barbara Jancar-Webster kritično ugotavlja, da ni bila ženska organizacija, katere namen bi bil predstavljati ženske, da je bila hierarhično organizirana od zgoraj navzdol in da je s formiranjem lokalnih odborov in republiških organizacij dokončno zapravila možnosti za nemoteno komunikacijo med članicami.

Socialistično ali Titovo obdobje Sabrina P. Ramet označi za obdobje polno notranjih nasprotij in samo soglašamo lahko z njeno predstavitev in argumentacijo. Zanimiva je njena ugotovitev, da se "Titov feminizem" in feminizem Zillah Eisenstein v bistvenem razumevanju odnosa med socializmom in enakostjo spolov ne razlikujeta. Sprašuje se pa, kaj je uspelo Titovi vladavini na tem področju spremeniti in česa ne. Uspehe vidi predvsem na tistih področjih s katerimi se je socialistična oblast vedno hvalila in sicer: na področju šolstva, dela in liberalne politike v odnosu do razveze zakonske zveze in pravice do abortusa. Toda uspehi na teh področjih niso prispevali tudi k temu, da bi se ženske uveljavile v pomembnih strokah kot so na primer novinarstvo in sodstvo, pod-reprezentirane pa so bile tudi na univerzi in v državni administraciji. Še posebej kritična je avtorica do takratne avantgardne sile (Komunistične partije), ki kljub deklariranim načelom o enakosti moških in žensk v svoje najvišje organe ni vključila prav veliko žensk. Avtorica takšno stanje, odnos do

aktivnosti žensk, v obdobju po drugi svetovni vojni (čeprav se je njihov delež v različnih organih odločanja gibal med 19 in 33 odstotki) označi za politično stagnacijo.

Položaj žensk v obdobju post-socialistične Slovenije Vlasta Jalušič označi kot obdobje, ko so ženske družbeno (socialno) prilagojene, politično pa marginalizirane. Avtorica izhaja iz ugotovitve, da koncept emancipacije žensk v Jugoslaviji ni vključeval tudi politične emancipacije žensk in obenem pokaže, da se je žensko vprašanje v Sloveniji začelo politizirati šele v drugi polovici osemdesetih let, ko so začele nastajati posebne ženske sekcije, klubi, društva. Obdobje med 1978-1988 pa velja, po njenem mnenju, za najbolj živahno aktivistično obdobje.

Devetdeseta leta so v naslednicah nekdanje skupne države zaznamovana z redefiniranjem vrednot, med katerimi dobita pomembno in izpostavljeno mesto nacionalna identiteta ter novo pojmovanje družine in materinstva. Te procese je na Hrvaškem in v Srbiji, kot ugotavljata Tatjana Pavlovič in Žarana Papič, spremljalo izoblikovanje sovražnika v podobi Drugega, kreiranje kulta pravega moškega (tip Rambo), nestrpen odnos do homoseksualnosti, ki da ogroža hrvaško nacijo, umik žensk v privatno sfero in njihovo samožrtvovanje za dobro oziroma preživetje družinskih članov (Srbija) ter izrinjanje žensk iz sfere političnega odločanja v vseh državah naslednicah.

Vendar bi bilo napak razumeti, da so se ti in podobni procesi začeli šele v devetdesetih. Pomembni premiki na tem področju so se zgodili že v sredini osemdesetih let predvsem zaradi obujenih diskusij o nizki stopnji rodnosti npr. v Sloveniji (Jalušič). Proces dezintegracije, ki so ga spremljale ugotovitve o ogroženosti Srbov s strani Albancev, Hrvatov s strani Srbov, Slovencev s strani "Neslovencev", pa je te diskusije samo še poglobil. Ob tem se je pojavilo organizirano gibanje za življenje (pro-life) na eni strani in gibanje za svobodo izbire (pro-choice) na drugi strani, ki je kulminiralo ob zahtevah za črtanje člena ustave, ki zagotavlja pravico o svobodnem odločanju o rojstvu otrok v dobro organiziranem shodu za ohranitev te pravice 11. decembra 1991. Prvič po mnogih letih pride do tega, da so ženske

"vzele stvar v svoje roke" in se organizirale v boju za svoje pravice ter v tem tudi uspele - ob - in to še posebej poudarjam - pomembni podpora takratnih poslank in parlamentarne komisije za žensko politiko.

Pri ugotavljanju pomembnih podobnosti pa je vendarle mogoče iz prispevkov omenjenih avtoric ugotoviti tudi pomembne razlike, do katerih je prišlo v državah, ki so nastale na tleh nekdanje Jugoslavije. Čeprav se je v vseh tematiziralo vprašanje abortusa in reproduktivnih pravic, pa se je na Hrvaškem in v Srbiji, predvsem zaradi razlik v političnih orientacijah vladajočih koalicij in vojnih razmer izoblikoval kult materinstva, omejilo pravico do abortusa in rojevanje otrok je postalo nekakšna nacionalna dolžnost. V Sloveniji se to ni zgodilo. Na Hrvaškem je vladajoči režim prek popularne kulture razširil kult pravega moškega (homo balcanicus, močan in vedno pripravljen braniti svojo domovino) in prave ženske (spolno bitje, katere dolžnost je zadovoljiti svojega moškega in domovino, tudi tako, da zanjo rojeva). Kdor je od te idealizirane podobe odstopal - npr. "nepravi, pomehkuženi moški" homoseksualec (v ljudskem jeziku - peder), je bil pojmovan kot Drugi, kot nezaželen element, kot izdajalec naroda. V Sloveniji tako daleč ni šlo. V Srbiji so ženske skoraj popolnoma potisniti v privatno sfero; postale so, kot ugotavlja Žarana Papič, zakonsko, ekonomsko in institucionalno skoraj popolnoma nemočne. Tudi to se v Sloveniji ni zgodilo. A da ne bo napak razumljeno: čeprav se Slovenija v teh razmerjih kaže kot "normalna država", je daleč od tega, da bi v njej prepoznali neko posebno ženskam naklonjeno situacijo.

V vseh omenjenih državah pa so se ženske uspele posebej organizirati in delovati in so pri tem bolj ali manj uspešne. Na Hrvaškem pa so najbolj izpostavljene med njimi (Jelena Lovrić, Rado Iveković, Slavenko Drakulić, Vesno Kesic in Dubravko Ugrešić) proglasili za državne sovražnice. Povod so našli v njihovem feminističnem razlaganju posilstev. Omenjene avtorice so namreč posilstva v vojni analizirale v kontekstu razmerij med spoloma in jih niso pojmovale kot izključno posledico srbske agresije, kakor je to videla takratna hrvaška oblast. In

če je bilo skorajda povsod mogoče (čeprav ponekod z velikimi težavami) organizirati posebne ženske organizacije, klube in zveze, je bilo posebno delovanje Albanc na Kosovu videno kot "frontalni napad na patriarhalni red"; svojo dejavnost (opismenjevanje žensk s strani žensk) so morale zato prikazovati kot prizadevanje za napredovanje celotne nacije, kot ugotavlja Julie Mertus.

Gender and Politics in the Western Balkans prinaša večplasten prikaz spolnih razmerij v tem delu sveta, še posebej razmerja spol - nacija - država - Drugi. S tega vidika je predvsem za bralce zunaj naših meja dragocen prispevek k razumevanju omenjene problematike. Naj končam z besedami Branke Mašaš: knjiga vsaj v določenem smislu pokaže, da ni mogoče razumeti neke države "brez ustreznega poznavanja družbene in politične zgodovine njenih žensk".

Alojzija ŽIDAN

Marko Ferjan

Organizacija izobraževanja

Založba Moderna organizacija, Kranj 1999, str. 197, skripta

Vse več je publikacij, ki jih avtorji posvečajo razmišljanju o tako zanimivem ter dinamičnem družbenem pojavu kot je prav izobraževanje. številni izobraževalni teoretiki sodijo, da je danes izobraževanje ujeta v zanke globalizacije, saj prav globalizacijski procesi dajejo izobraževanju drugačno podobo. Od izobraževanja zahtevajo vse bolj učinkovito odzivanje na vedno hitrejše ter dramatične družbene spremembe. Upravičeno se zastavlja vprašanje, kako danes izobraževanje organizirati, da bo le to imelo kar najbolj kakovostne praktične učinke. Prav o slednjem razmišlja dr. Marko Ferjan v delu z naslovom "Organizacija izobraževanja", ki ga je v letu 1999 izdal pri založbi Moderna organizacija v Kranju.

Omenjeno delo prinaša bralcu številne koristi, saj obogati s pedagoško, andragoško, didaktično in sploh družboslovno terminologijo. Bralca vpeljuje v svet uporabe sodobne izobraževalne terminologije kot npr.:

sodobna izobraževalna politika, izobraževalna kvaliteta, učeča se organizacija, vseživljenjsko učenje, management v izobraževanju, sodobno ugotavljanje izobraževalnih potreb, izobraževalna evalvacija, komunikacija v izobraževanju itd.

Delo bralca seznanja z veliko različnih vsebin, opozorim pa naj le na nekatere, morabit najbolj aktualne.

Avtor si zastavlja vprašanje, zakaj se je danes tako nujno izobraževati in odgovarja, da zaradi zelo številnih vzrokov, od pojava neverjetnih sprememb, ostre konkurence in želje po večji kakovosti življenja ter boljši izobrazbi itd.

Razvoj našega izobraževalno-edukativnega sistema moramo gledati v kontekstu razvoja evropsko izobraževalno - edukativnih sistemov. Izobraževalno-edukativni sistemi številnih evropskih držav so in niso medsebojno primerljivi. Primerjati jih je mogoče v postavljanju njihovih ciljev, v trajanju izobraževanja, v možnostih prehodov v različne smeri izobraževanja, šolskem koledarju, v tedenskih obremenitvah udeležencev in tako dalje. Med njimi pa ni mogoča primerjava zaradi njihovih razlik v tradiciji in izobraževalnih politikah.

Vsem različnim evropskim izobraževalno-edukativnim sistemom pa je vendarle skupno to, da postavljajo osnovno šolo za človeka kot obvezno, nujno, primarno.

V večini držav evropske skupnosti sta danes na izobraževalnem področju prisotni dve bistveni značilnosti, decentralizacija sistema javnega šolstva ter večanje socialne participacije na šolskem področju. O šolstvu se odloča na različnih ravneh, a tudi vse več dejavnikov: učenci, učitelji, starši, delodajalci, različni socialni partnerji itd.

Načrtovanje izobraževanja, ki je tako zelo pomembno za krepitev demokratičnih družb, pa nikoli ne predstavlja lahkega opravila. Dolgoročne izobraževalne napovedi so zelo težavne zaradi naglih sprememb na mednarodnem trgu dela. V tujini sodelujejo pri načrtovanju izobraževanja sveti, komisije, raziskovalni inštituti, univerze, fundacije, socialni partnerji, posamezni strokovnjaki itd., saj so zmotne izobraževalne napovedi lahko zelo nevarne.